

CUMHURİYET'İN 100. YILINDA GÜÇLÜ TÜRKÇE

Perihan Ölker

■ Türkiye Selçuklu Devleti'nin 11. yüzyılın sonunda İznik merkezli kurulmasıyla birlikte Anadolu'daki Türk nüfus yoğunlaşmaya başlamıştır. Günümüze kadar gelmiş eserlerden tarihi tespit edilebilmiş olanlar vasıtasıyla Türkçenin Anadolu'daki varlık mücadelesinin 13. yüzyıldan itibaren başladığını kabul ederiz. Ancak Selçuklu dönemine ait bazı eserleri -her ne kadar çeşitli fikirler ileri sürülmüş olsa da- yaygın şekilde karışık dilli/lehçeli olarak adlandırıyoruz. Çünkü bu eserlerin gerek imla açısından gerekse şekil açısından tek bir tarihî lehçeye dayalı yazılmadığı görülmektedir.

I. Köseadağ Savaşı aslında Türkiye Türkçesi için bir dönüm noktasıdır. Öncesinde Türkmen beyleri Selçuklu'ya tabi olmakla birlikte bağımsız da rahatlıkla hareket edebilmekteydiler. Ancak 1243 yılındaki Köseadağ Savaşı resmen Anadolu Selçuklu Devleti'nin Moğol'a tabi olması, yani düşmesi demektir. Bu da Türkmen beylerinin isyanlarını teşvik etmiş ve çok sayıda isyanın ortaya çıkmasını sağlamıştır. Köseadağ Savaşı'ndan itibaren Moğol İlhanlıların Selçuklu'yu denetim altında tutabilmek için Uygurlardan yararlandığı bilinir. Hoteni ailesinin İlhanlı yönetimindeki Selçuklu'da oldukça etkili olduğu (İlimli Usul, 2016) ve Anadolu'daki Moğol ordusunun da iletişim dili olarak Türkçeyi -Altın Orda merkezli Kıpçak Türkçesi'ni- kullandığı anlaşılmıştır (Karadağ, 2023). İbni Bîbî'nin *Selçuknâme*'de anlattığı, Karamanoğlu Mehmed Bey'in başını çektiği, Cimri (Gıyaseddin/Alaaddin Siyavuş) isyanı neticesinde Türkiye Selçuklu Devleti Divan Meclisinden çıkarılan fermanda¹ (Merçil, 2000; Yınaç, 2015: 246) kullanılması istenen Türkçenin, isyanın Uygurlar tarafından İlhanlılara haber verilmesinin önüne geçmek amacıyla, Oğuz Türkçesi olduğu da anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Uygur yetkililer Oğuz Türkçesini yazı dili olarak

1 "Bu günden sonra divan, dergâh u bârgâhta Türkçe lisanından başka bir lisan isticâl etmeyeler ve konuşmayalar." (Yınaç, 2015: 246)

kullanamadığı için İlhanlı Moğol'a da haber gönderemeyecekti (Merçil, 2018). Bu noktada karışık lehçeli eserlerin ortaya çıkışıyla ilgili de tarihî olayları dik-kate alarak yorumlar yapmak uygun olacaktır. Ancak Karamanoğlu Mehmed Bey'in başını çektiği Cimri isyanına destek veren Germiyanlılar başta olmak üzere pek çok Anadolu Beyliği belki de bu ferman sayesinde Oğuz Türkçesi'nin hızla bir yazı dili hâline gelmesini sağladılar. Neticesinde karşımıza Eski Anadolu Türkçesi (Eski Türkiye Türkçesi, Eski Oğuz Türkçesi) adını verdiğimiz dönem dâhilinde geniş bir külliyat çıkıyor. Elbette ortada zorunlu eğitimin var olduğu, eğitim-öğretim dilinin yanı sıra resmî dilinin de yasayla Türkçe olarak belirlendiği bir devlet yoktu. Dolayısıyla yazılı dilin imlasındaki, söz varlığındaki, yapısındaki, ünlü-ünsüz uyumlarındaki çeşitlilik kaçınılmazdı. Bu doğrultuda da araştırmacılar Eski Anadolu Türkçesinin aslında farklı ağızlara dayalı bir yazı dili oluşturduğunu bilhassa Moğol istilasından sonra bunun daha da belirgin hâle geldiğini ileri sürmüştür (Erdem, 2006; Develi, 2008).

II. Türkiye'deki Oğuz Türkçesi için ikinci dönüm noktası İstanbul'un fethidir. Karşımıza artık bir beylik ya da devlet yoktur, bir imparatorluk vardır. Dil de bir imparatorluğa yaraşır şekilde olmalıdır. Klasik Osmanlı Türkçesine geçiş olarak kabul ettiğimiz döneme denk gelen bu yıllarda (1453-1500) Sinan Paşa ve Tursun Bey'in adı çalışmalarında öne çıkar. Âdeta Osmanlı Türkçesini başlatan iki simge isimdir. Eserlerinde önceki müelliflerden farklı olarak Arapça kelime ve Farsça tamlama artışı açıkça görülüyor. Ancak yine de sonrasıyla kıyaslandığında anlaşılabilir, sade bir dille yazmışlardır. Eski Anadolu Türkçesi'nin yanı sıra neredeyse yeni bir dilin ortaya çıkışı 16. yüzyılı buluyor. "Eski Anadolu Türkçesinin yanı sıra" demek zorunda kalışının nedeni bu tarihî lehçenin varlığını 19. yüzyıla kadar bile devam ettirmesidir. Özellikle dinî-tasavvufi, ahlaki eserlerin yanı sıra halk hikâyelerinin, halk şiirlerinin açıkça Eski Anadolu Türkçesinin özelliklerini muhafaza ederek yüzlerce yıl varlığını sürdürdüğü aşikârdır. Ancak Osmanlı sarayının arzu ettiği Klasik Osmanlı Türkçesi bütünüyle farklı bir şekilde gelişmiştir. Woodhead, "çeşitli ve de önemli amaçlara hizmet eden nesrin etkileyici bir üslupla kaleme alınması tüm köklü kültürlerin bir özelliğidir" der. İslami geleneği yansıtan bu yazı dili (Klasik Osmanlı Türkçesi), Arapça, Farsça ve Türkçeden egemenliğin en önemli ispatı olan çeşitli imajlarla ortaya çıkmıştır. Yani bu üslup devletin gücünü ifade etmeye çalışan çeşitli sembollerden oluşmaktadır. Başarılı bir imparatorluktan beklenen estetik gelişim ve yüksek entelektüel seviyeye ulaşmış semboller politik gücü tamamlayan bir ihtiyaçtır. İlmü'l-inşa bilinçli olarak Osmanlı idaresinin konumunu yükseltmek için kullanılmıştır (Woodhead, 1988). Dolayısıyla Anadolu'daki beylerin desteğiyle nasıl Oğuz Türkçesi yazı diline dönüştüyse Osmanlı padişahlarının desteğiyle de Klasik Osmanlı Türkçesi ortaya çıktı ve gelişti. Kanuni Sultan Süleyman'ın 1526 yılında hapse düşerek yardım isteyen Fransa kralı Franşesko'ya yazdığı name-i hümayun arzu edilen Klasik Osmanlı Türkçesinin işaret fişeği gibidir:

Hüve'l aliyyü el-Ganî el-Mu'tî el-Mu'în

Hazret-i izzet -cellet kudretuhu ve allet kelimetuhunun- inâyeti ve mih-r-i sipih-r-i nübüvvet ahter-i burc-ı fütüvvet pişvâ-yı zümre-i enbiyâ muktezâ-yı fırka-i asfiyâ Muhammed Mustafa'nın -sallallahü aleyhi vesellem- mu'cizât-ı kesîretü'l-berekâtı ve dört yarinin ki Ebubekir ve Ömer ve Osman ve Ali'dir -rıdvanullahi teâlâ aleyhim ecmaîn- anların ve cemî'i evliyâullâhın ervâh-ı mukaddeseleri murâfakatı ile ben ki Sultan-ı selâtîn ve burhânü'l-havâkîn tâc bahş-ı hüsvân-ı rüy-i zemîn zillullâhi fi'l-arzeyn Akdeniz'in ve Karadeniz'in ve Rumeli'nin ve Anadolu'nun ve Karaman'ın ve Roma'nın ve vilayet-i Zülkadriyye'nin ve Diyarbekir'in ve Kürdistan'ın ve Azarbeycan'ın ve Acem'in ve Şam'ın ve Haleb'in ve Mı-sır'ın ve Mekke'nin ve Medine'nin ve Kudüs'ün ve külliyyen diyar-ı Ara-b'ın ve Yemen'in ve dahi nice memleketlerin ki âbâ-yı kirâm ve ecdâd-ı izâmım -enârrallâhu berâhînehüm- kuvvet-i kahireleriyle feth eyledikleri ve cenâb-ı celâlet-meâbım dahi tîğ-i ateşbâr ve şimşîr-i zafer nigârım ile feth eylediğim nice diyarın sultanı ve padişahı Sultan Bayezid Han oğlu Sultan Selim Han oğlu Sultan Süleyman Han'ım. Sen ki França vilayeti-nin kralı Françesko'sun... (İpşirli, 2018: 374-375)

Türkçe, Osmanlı'da bir eğitim-öğretim dili değildi. İlk kez Osmanlı Maarif Nezaretinin 1848 yılındaki talimatnamesinde Türkçenin yazılı öğretimine, 1869 yılı Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nde de usullerine göre öğretimine işaret edilmiştir (Mutlu, Ayrancı, 2017: 69). Dolayısıyla 19. yüzyılın ortalarına kadar Türkçe okullarda öğretilmemiştir. Enderunda Kalemîye sınıfına verilen eğitimle, halka medresede verilen eğitim Arapça ve Farsça ağırlıklıydı. Millet sistemi sayesinde de gayrimüslim tebaa zaten kendi ana dilinde eğitim veren okullar açıyor, yayınlar hazırlıyordu. Nitekim Halid Ziya anılarında 19. yüz-yıl sonlarında İzmir'deki Ermeni, Rum, Protestan, Katolik ve Yahudi okullarını anlatarak ne kadar ileri derecede bir eğitim verdiklerini söylerken onların Türkçeyi bilmediklerini de ifade etmektedir:

Ve onların iş yapmak, para kazanmak, daima daha ileri gitmek için nasıl bir tahsil sermayesi ile kuvvet almış olduklarına pek yakından şahit oldum... Her şeyden evvel amelî hayat için ne lazımsa onu öğrenmişlerdi: Birkaç lisanı söylerler, yazarlardı. İktisadi ve ticari malumata inzımam eden hesap kuvvetiyle iş âlemine atılmak onlar için pek kolay bir şeydi. Yalnız bir şey bilmezlerdi: Türkçe... Biraz bilseler bile bilmiyor gibi görünmek bir süs kabilindendi. (Uşaklıgil, 2008: 160)

Bu doğrultuda dilin sarayın arzu ettiği düzeye gelmesi de zor olmadı. Yalın Türkçe halk hikâyelerinde, halk şiirlerinde, dinî-tasavvufi eserlerde varlığını koruyabildi.

III. Türkiye'de Türkçe için üçüncü dönüm noktası da Tanzimat'tır. Hiçbir yazı dili arkasında siyasi destek olmadıkça gelişemezdi. 19. yüzyıldaki Tanzimat Dönemi'yle başlayan dilde sadeleşme akımının da başarısı siyasi destekle mümkündü. Reformları nedeniyle, halkın "gâvur padişah" dediği II. Mahmud, Tıbbiyenin açılışında (1827) Fransızca ders kitaplarının Türkçeye çevrilme-

sinin gerekliliğine değindi (Berkes, 2002: 214). Takvim-i Vekâyi editörünü, gazetenin dilinin daha sade olması, herkesin anlayabileceği bir Türkçeyle yazılması gerektiği yönünde uyardı (İnuğur, 2005: 178). Gülhane Hatt-ı Hümayun'u 3 Kasım 1839'da okunduğunda içeriği yabancı basında da yankı buldu. Ama hepsinden önce Paris'te çıkan *Le Sieclé* gazetesinin 9 Kasım 1839 tarihli nüshasında Osmanlı İmparatorluğu'nda reformların tam anlamıyla başarıya ulaşması için konuşma diliyle yazı dilinin birbirine yaklaştırılmasının önemi işaret edilmişti (Sadoğlu, 2003: 63). *Ceride-i Havadis*'in **8 Eylül 1840 tarihli** 5 numaralı nüshasında Avrupa'da okuma-yazmaya verilen önem anlatılırken Osmanlı'da okuma yazma oranının düşük kalmasının sebepleri arasında Türkçenin yazı dili ile konuşma dilinin birbirinden çok uzak olması ve bitişen harflerle yazılması sayılmaktadır:

Zira Avrupa'da okuyup yazmak pek kolay bir şeydir. Çünkü tahrîrâtları bir siyâkdadır. Öyle Türkçe gibi imla lisanı başka tekellüm lisanı başka değildir. Kibar ile hamalın lakırdısı birdir. Bir çocuk mektebden çıktığı anda birden bire yazıcı olabilir ve muallimleri gün-be-gün kolaylığı ziya-deletmekdedir ve hurûf-ı mukatta'a kullanıldığından yazı yazmak dahi âsândır. Ve bir de her fûnûna dair kitablar kendi dillerince mevcut olduğundan âhir lisana muhtac olmazlar... İşte Memâlik-i Osmaniye'de refte refte suhûlet ve kolaylık verir ve şevk ve hâhiş îrâs eder şeylere teşebbüs olunursa okuyup yazmak bilmeyen kimse kalmayacağı emr-i muhakkaktır. (Ölker, 2013: 2028)

Bundan sonrası için artık yol açılmıştır. Genç Kalemler'e kadar getiren süreç büyük ölçüde malumumuzdur. Gerek Tanzimat Dönemi boyunca gerekse sonrasında yazılı Türkçenin halk diline yaklaştırılması, alfabe ıslahı çalışmaları sürdü. Sultan II. Abdülhamid tarafından yayımlanan resmî bir emirle imparatorlukta mahallî ve yabancı tüm okullar Türkçeyi zorunlu ders olarak okutmakla da yükümlü tutuldu (Sadoğlu, 2003: 91). 19. yüzyıl boyunca Türkçenin arkasındaki siyasi destek, bu doğrultuda mücadele eden şair ve yazarları da etkili kıldı.

Fuad Köprülü *İkdam* gazetesinin **3 Kasım 1928** tarihli nüshasındaki **"Türkçemiz"** başlıklı yazısında Bursalı Mehmed Tahir'den kendisine kalan, Manastır İdadisine gönderilmiş, **7 Mayıs 1310 (19 Mayıs 1894)** tarihli resmî bir tezkere-nin içeriğini yazmıştır. Yazıda öğretmenlere Arapça ve Farsça kelimeler yerine Türkçe kelimeleri kullanmaları tavsiye edilmektedir:

...İşte bunun için tahriren ifade-i meram etmek istenilince gayet basit tarzın ve bir üslub-ı sadenin ihtiyarıyla gayr-i menûs lugat istimalinden ka-tiyen ictinab eylemelidir. Şimdiye kadar bu usule riayet edilmeyip lugat-ı Arabi ve Farsiye'nin heman cümlesi kitabet-i Osmaniye'de istimal olunmuş ve bu da lisan-ı Osmaniye'nin tahsilini güçleştirmiş ve halbuki lisa-ne-i saire ashâbı heman bir iki sene tahsilden sonra ceride okuyup anlayacak derecede lisanını öğrenebildiği hâlde lisanımızın o derece tahsili bir hayli zaman mütevakkıf kalmıştır. Eski müelliflerle bunların mesleğini tadilen kabul eden yeni müellifler âsârı birçok Arabi ve Farsi lugatlerden

mürekkebe bulunmasına nazaran kitabet için hiçbir vechle nümune ittihazına şayan olamayacağından şakirdana bu kabil eserler gösterilmeyip mümkün olduğu kadar Türkçe açık ibareler okutdurulup yazdırılması hususuna kitabet hâcelerine tenbihi siyakında terkim-i şukkaya ibtidar kılındı. (İkdam, 11326, 3 İkinci teşrin (Kasım) 1928, 4. Sayfa)

Osmanlı bürokrasisi ve aydınları sade bir Türkçeye ulaşabilmek, okuma yazma oranını ve öğrenme hızını arttırabilmek için çok çabaladı. Savaşlar, iç karışıklıklar, bürokrasi içindeki direnç, gayrimüslimlerin itirazları bu meselelerin yeterince halline engel oldu. Ancak sadeleşmenin ve alfabe değişikliğinin tam anlamıyla gerçekleşmesi tüm bu çabaları bilen, gören; asker ve yönetici olmasının yanı sıra bir Osmanlı aydını da olan Mustafa Kemal Atatürk sayesinde Cumhuriyet'in ilanıya mümkün olabildi.

IV. Türkiye'de Türkçe için dördüncü dönüm noktası Cumhuriyet'in ilanıdır. Osmanlı bürokrasisinin ve aydınlarının yazı dili ve alfabe için neredeyse yüz yıl boyunca hayata geçirmeye çalıştığı ancak bir türlü yeterince başaramadığı bütün yenilikler bu dönemde hayata geçirilebilmiş ve uygulanmıştır. Türkenin Cumhuriyet Dönemi'yle birlikte yaşadığı alfabe değişikliği; değişme ve sadeleşme süreçleri aslında uluslaşmanın bir aracıdır. "Dil, kolektif kimliğin inşası sürecinde 'ötekenden' farklılaşmanın temel bir ölçütünü ifade etmektedir." (Sadoğlu, 2003: 27) Dil, millî kimliğin işaretiydi; var olabilmenin, varlığını devam ettirebilmenin en önemli aracıydı. Dolayısıyla çiçeği burnunda Cumhuriyet de diline, Türkçeye, sıkı sıkıya sahip çıktı.

Osmanlı'daki millet sisteminin gayrimüslimlere sağladığı anadillerinde eğitim ve ibadet hakkı azınlıkların yüzlerce yıl Türkçeyi öğrenmemeleri ve kullanmamalarına imkân tanımıştı. Bu durum Cumhuriyet Dönemi'ne de travmatik ölçüde yansımış, Türkçe dışında bir dilin asla konuşulmaması gerektiği vurgulanmıştır:

Türk vatanında yalnız Türkçe konuşulmalıdır.

Güzel çok güzel fikir ama tatbiki müşkil. Talebe kongresinde bu hususda derhal teşebbüsata geçilmeye karar verildi. Hukuk talebe kongresinin dünkü ictimainda bir intıba ile Talebe Cemiyeti Heyet İdaresi Türkçeden maâda lisanlarla konuşmalarının men'i hakkında teşebbüsât yapılması lüzumunu bildirmiş ve:

-Türkiye'de Türkçeden başka lisan kullanmak Türk'ün hukukunu tanıtmaktır, demıştır. (Cumhuriyet, 14 Kanunusani (Ocak) 1928, 1. sayfa)

Bu dönemde "Vatandaş Türkçe konuş!" levhalarının tahrip edildiğine dair haberler de gazetelerde görülmektedir:

Türkçe konuşma cereyanına karşı mukabil taarruz.

Boğaziçi vapurlarında "Vatandaş Türkçe konuş!" levhalarını yırtanlar oldu (Cumhuriyet, 20 Şubat 1928, 1. sayfa)

Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte Hüseyin Cahit'in, Şükrü Saraçoğlu'nun, Cenab Şahabettin'in Latin alfabesine geçişin doğru olacağı yönünde beyanatları olduğunu ve yazılar kaleme aldıklarını biliyoruz ancak alfabe hususundaki önemli gelişmelerden biri 26 Şubat-6 Mart 1926'da Bakü'de düzenlenen Türkiyat Kongresi'nde söz konusu olmuştur. Bu kongrede Türk dünyasının Latin esaslı alfabeğe geçme kararı aldığını görüyoruz. Anadolu Ajansının 5 Mart 1926 tarihinde gazetelere kongre haberini geçtiği görülmektedir:

Türkiyat Kongresi

Moskova 3 (A.A) İlk Türkiyat Kongresi Bakü'de icimâ etmiştir. Bu müna-sebetle gerek Rusya'da gerek memâlik-i ecnebiyyede mevcut müessesât-ı ilmiyece kongreye tebriknameler gönderilmektedir. Kongrenin mesaisi akademi azasından Profesör Bartold'un Türk ve Tatar akvamı tarihi hakkında icra etmiş olduğu tedkikata dair tevdi eylediği raporun kıraati ile başlamıştır. Kongreye merbut olmak üzere eski Türk Tatar edebiyatı ile matbuatına aid bir sergi küşâd olunmuştur. Sovyet Mahafil ilmiyesi bu kongreye büyük bir ehemmiyet atf etmektedir. (İkdam, 5 Mart 1926, 2. sayfa)

Türkiyat Kongresi

Murahhaslarımız hararetli bir hüsn-i kabul gördüler

Bakü'de toplanacağını evvelce yazdığımız Türkiyat kongresinin geçen cumaertesi günü iki yüz murahhasın iştirakiyle küşâd edildiğine ve müzakerata başladığına dair şehrimize malumat gelmiştir. Kongreye Rus müsteş-riklerinden Profesör Hopulo Hayif riyaset etmektedir. Küşâd esnasında Rus şûrâlar cumhuriyeti ittihadı reisi Rikof yoldaş tarafından gönderilen bir telgraf okunmuştur. Bu telgrafda kongreye muvaffakiyetler temenni ediyordu. Kongre dört komisyon ve beş tali komisyona ayrılmıştır. Darülfünun müderrislerinden Köprülüzade Fuad Beyle Hüseyinzade Ali Bey de kongreye gittikleri malumdur. Türk müderrisleri Bakü'de büyük bir hararetle karşılanmıştır. (Milliyet, 5 Mart 1926, 5. sayfa)

Kongrede alınan Latin alfabesine geçiş kararında Türkiye'den giden heyet tarafsız kalmış olsa da bu karar Türkiye'de alfabe değişikliği meselesinin gazeteler aracılığıyla tartışılmasının önünü açmış, hararetle gündeme alınmasına neden olmuştur (Şimşir, 2008). Çalışmalar başlamış, Dil Encümeni bu yolda bir rapor da ortaya koymuştur. Öyle ki gazetelerde, alfabenin meclisteki kabülünden çok önce, yeni harfleri tatbik denemeleri dahi görülmüştür:

Büyük halaskhâr güle güle git yine teşrifini bekleyorz

*karga, güneş, gaytan, gol, bulgur, gırlak, geveze, gönül, güzel, girgin
ahmet bey ile nighar hanım dün evlendiler*

guvercin eti yenir mi (Cumhuriyet, 14 Eylül 1928, 1. sayfa)

Akşam gazetesi de, yeni harflerin meclisteki kabulünden önce o dönem muhalif olan *Vakit* gazetesi üzerinden eski harflerin dilimize nasıl uygunsuz olduğunu anlatmanın yanı sıra yeni harfleri de tatbik etme çalışmasını ortaya koymaktadır:

اویوز

Eski harflerin münâsebetsizliğini göstermek için bu güne kadar bu sütûna bir hayli muhayyel fıkralar yazıldı.

Lâkin nihâyet fıkranın hakhîkhîsi de zuhûr etti:

Vakit (yâhut **Vakhit**) refîkimizin bu gün-kü nüshasını alınız; üçüncü sahîfayı açınız, birinci sütûnun alt tarafında koskoca harflerle şöyle bir serlevha nazar-ı **dihkkatinizi** celb edecek-tir:

أولومی اویوزدنمی

Bu serlevhayı görünce, uyuz hastalığı da insanı nasıl öldürür-müş diye metni okuduk. Meyer, ortada uyuz muyuz yok-muş..Muhtelif kazâlar atlatan ve gene “o yüzden” (yâni tayyârecilik yüzünden) ölen bir tayyâreciden bahs ediliyor-muş! (Akşam, 14 Eylül 1928, 2. sayfa)

Böylece 1 Kasım 1928'e götüren süreç de hız kazanmıştır. Yeni alfabeyi tatbik denemeleri yasanın kabulünden sonra da devam etmiştir. O güne kadar Arap harfleri ile standart imlaya uygun yazım söz konusu iken yeni harflerle Türkçenin nasıl yazılacağı başlı başına bir sorun teşkil etmiştir. Bu sebeple de alfabede değişikliğinden önce de sonra da ilk gazetelerde konuşma diliyle yazı dili arasındaki bocalamayı görebiliyoruz:

Tramvay amelesi bir kongira aktececek (Akşam, 3 Kasım 1928, 1. sayfa).

Bir gece o diktiğiniz elbiseyi giydi. Aynanın karşısına geçti. Kendine baktı, baktı, pek beyendi.... Bunun içinde ne kadar zarif duruyorum.... Eyer parça artacak olursa onu da iade edeceksiniz... Fekat yarabbî şükür... Çok güzel dikiş diktiğinizi söylemiş. (Akşam, 3 Kasım 1928, 2. sayfa)

Garbî Tirakyaya gidecek tahkikat heyetinin pazartesi günü şehrimizden hareketi muhtemeldir. (Akşam, 4 Kasım 1928, 1. Sayfa)

Ana, tezkâh (İkdam, 3 Kasım 1928, 3. sayfa)

Lokantada birçok kimseler yemek yimekte bulunuyorlardı. (Hakimiyet-i Milliye, 19 Kasım 1928, 1. sayfa)

Garbî Trakyalılar komisyona dertlerini anlattılar. (Hakimiyet-i Milliye, 19 Kasım 1928, 1. sayfa)

Fakat eyi ki Hasan bu gece köy düğününde değildi. (Hakimiyet-i Milliye, 23 Kasım 1928, 2. sayfa)

Seyrisefain müdürü Sadullah bey bu sabahki tirenle şehrimize avdet etmiştir. (Akşam, 1 Aralık 1928, 1. sayfa)

Gazetelerde memurların harfler için kursa alındığı, sınava sokulduğu haberleri sürekli çıkmış, kanun titizlikle uygulanmıştır. Millet Mektepleri vasıtasıyla hem halkın yeni harfleri öğrenmesi sağlanmış hem de zaten okuma yazma bilmeyenlere okuma yazma öğretilmiştir (Şimşir, 2008: 234).

İlk kez ezanın ve *Kur'an-ı Kerim*'in Türkçe okunması 3 Şubat 1932'de, Kadir gecesinde düzenlenen, Ayasofya'daki dinî merasimde mümkün olmuştur. Olayın gazetelere yansması oldukça coşkulu bir anlatımla karşımıza çıkmaktadır:

70 Bin kişinin iştirak ettiği dinî merasim

Ayasofya'da 40 bin kişi vardı.

Camiye sığamıyan 30 bin kişilik bir halk kütlesi meydanları doldurmuştu. Namaz kılınırken secde edilemiyordu. Türkçe tekbir, halkı ağlatıyor amin sadaları asümana yükseliyordu. (Cumhuriyet, 4 Şubat 1932, 1. sayfa)

Dün geceki dinî ihtifal

40 bin kişi Ayasofya camiinde mevlüdü ve Türkçe Kur'an'ı dinledi.

25 hafızın hep birden Türkçe Kur'an okuyacağını işiden birçok kimseler yanlarına öteberi alarak iftar topundan çok evel Ayasofya camiine gelmişler, top patlayınca bunlar iftari orada etmişlerdir...Tam saat sekiz buçukta bütün hafızlar hep bir ağızdan Türkçe tekbire başladılar:

Tanrı uludur, Tanrı uludur.

Tanrıdan başka Tanrı yoktur.

Tanrı uludur, Tanrı uludur.

Hamd ona mahsustur. (Akşam, 4 Şubat 1932, 2. sayfa)

Türk Dili Tetkik Cemiyetinin 12 Temmuz 1932'de kurulmasıyla Mustafa Kemal Atatürk'ün yazı diliyle konuşma dili birliğinin sağlanması amacı gerçekleştirilecek, Türk dilinin kuralları tespit edilecek, Türkçenin söz varlığını güçlendirmek için de halk ağzından ve eski yazılı metinlerden derleme ve tarama yapılacaktır (Sadoğlu, 2003: 236). Yazı dilini sadeleştirerek konuşma diline yaklaştırma ve halk ağzından derleme yaparak (Keklik, 2022) Türkçe sözcükleri yazı diline kazandırma girişimlerinde zaten Osmanlı da (1894 yılında) bulunmuştu. Ancak alınan kararların arkasında dirayetli bir duruş sergilene-memişti.

26 Eylül 1932'de toplanan I. Türk Dil Kurultayı'nın haberi dönem gazetelerinde manşetten duyurulmuş; açılışında Atatürk de bulunmuş; her günü, bütün oturumları ve konuşmaları büyük bir coşkuyla gazetelerde sayfalarca anlatılmıştır:

Dil İnkılabının da başında büyük Gazi var. Muhakkak bu işi de muvaffakiyetle başaracağız. (Hakimiyet-i Milliye, 27 Eylül 1932, 1. sayfa)

Birinci dil kurultayı büyük merasimle açıldı. Kurultay'ın küşat merasimi, içtima şeref veren büyük Gazi'miz müzakereyi sonuna kadar takip ettiler. (Cumhuriyet, 27 Eylül 1932, 1. sayfa)

Osmanlıca ile iliştiğimiz bir an evvel kesilecek. Halk konuşma dili kabul edilecek, eksikler başka Türk lehçelerinden alınacak. (Akşam, 27 Eylül 1932, 1. sayfa)

Türk Dili Birinci Kurultayı - Dün Maarif Vekili Kurultayda dedi ki: "Kararlarınızın bütün hükümet teşkilâtı tarafından bütün imkân vasıtalarıyla tatbikine çalışılacağını size resmen arz etmeye Başvekil İsmet Paşa Hazretleri tarafından memurum." (Vakit, 27 Eylül 1932, 1. sayfa)

Türk milletine kendi dilinde öz varlığını ve dirliğini veren inkılâp başladı!..Osmanlıcadan Türkçeye geçiş inkılâbı. Dil kurultayı dün toplandı. Kurultayda 3000 kişi bulundu ve toplantıdaki yüksek sözler memleketin her tarafında dinlendi. (Milliyet, 27 Eylül 1932, 1. sayfa)

Atatürk'ün imzasının da bulunduğu 21 Kasım 1932 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla halk ağzından söz derleme çalışmalarına başlanacağı gazetelerde yazılmıştır.

Söz Derleme Talimatnamesi Heyeti Vekilece kabul ve ilan edildi. Maarif Vekaleti tarafından hazırlanan söz derleme talimatnamesi Heyeti Vekilece tasvip olunmuştur. (Cumhuriyet, 23 Teşrinisani (Kasım) 1932, 5. sayfa)

Hazırlanan talimatnameye göre devletin bütün gücüyle bu derleme çalışmasına dâhil olduğu anlaşılmaktaydı. Talimatname on beş maddeden oluşuyordu. Tüm şehirlerde Türk Dili Tetkik Cemiyetine yardımcı olmak üzere il merkezlerinde valilerin ilçe merkezlerinde kaymakamın yönetiminde bir derleme heyeti kurulmuştu. Ayrıca derleme faaliyetlerinin yerinde doğru şekilde yapılıp yapılmadığını denetlemek üzere *Vekâlet Umumi Müfettişleri* ve *İlk Tedrisat Müfettişleri* görevlendirilmişti (Cumhuriyet, 23 Teşrinisani (Kasım) 1932, 5. sayfa).

1932 yılında ilk kurulduğunda adı Türk Dili Tetkik Cemiyeti iken 1934 yılında Türk Dili Araştırma Kurumu şeklinde değiştirilen Kurumun uzman kadrosu *Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzu*'nu 25 Mart 1935'te, *Türkçeden Osmanlıca-ya Cep Kılavuzu*'nu da 19 Temmuz 1935'te yayımlar.

Kılavuz hazırlanırken Osmanlıca kelimelere Türkçe karşılık bulma işinde *Ulus* gazetesi ve *Ülkü* dergisi de öncülük etmiş, bu konuda listeler yayınlamışlardır. Hatta gene aynı gazete ve dergide bulunan karşılıkların nasıl, nerede doğru olarak kullanılacağına dair dersler verilmiştir (Bayar, 2006: 20). Öte yandan o dönemde yayınlanan gazetelerin çoğunda bu doğrultuda kelime listesi yayınlandığı görülmektedir. *Kurun*, *Yeni Asır*, *Milliyet* gazetelerinde de bu kelime listeleri karşımıza çıkmaktadır:

bölüm-kısım, sınıf

bölümlenme-kısımlanma, sınıflara ayrılma

benzeş-müşâbih, nâzir, variante

budun ağzı-dialecte

ikincil-secondaire ... (Kurun, 30 İkinci teşrin (Kasım) 1934, 7. sayfa)

bakiye kalmak - 1. artmak 2. kalmak

balina – deve balığı

balon – 1. uçkaç 2. uçartkaç 3. yel topu... (Yeni Asır, 30 Teşrinisani (Kasım) 1934, 10. sayfa)

vampir – 1. cadı 2. içkek 3. karakoncolos 4. yarasa

vakta ki – haçan

vakur – 1. ağır 2. ağırbaşlı... (Milliyet, 13 İkincikanun/Ocak 1935, 5. sayfa).

Bununla birlikte dönemin gazetelerinde söyleyişin yansıması da görülmektedir:

M. Flanden ökonomik siyasasını anlatıyor (Ulus, 29 Sonteşrin (Kasım) 1934, 1. sayfa).

İyran'da idamlar (Ulus, 29 Sonteşrin (Kasım) 1934, 2. sayfa).

Ökonomik canlanma (Ulus, 29 Sonteşrin (Kasım) 1934, 4. sayfa).

Holivut'ta korku (Kurun, 13 İkincikânûn/Ocak 1935, 2. sayfa)

Üçüncü Türk Dili Kurultayı 24 Ağustos 1936'da toplanmış; gazetelerde büyük bir coşkuyla duyurulmuş, dikkati çeken önemli konu ise “Güneş-Dil Teorisi” olmuştu. Kurultaya Atatürk ve İsmet İnönü de katılmıştı. Gazetelerde, Almanya, İngiltere, İtalya, Fransa, Japonya, Macaristan, Polonya, Sovyetler Birliği ve Yunanistan’dan kurultaya katılan bilim insanları bir bir sayılmış, Avusturya’dan katılan H. F. Kivergic’in tezinden yola çıkılarak çerçevesi çizilen “Güneş-Dil Teorisi” İbrahim Necmi Dilmen tarafından ileri sürülmüştü. Kurultaydaki konuşmalar çarşaf çarşaf yayınlanmış, komisyonların çalışmaları uzun uzun anlatılmıştı (*Cumhuriyet*, 26 Ağustos 1936, 1., 7. sayfalar; *Tan*, 26 Ağustos 1936, 1., 7. sayfalar; *Son Posta*, 26 Ağustos 1936, 1., 7. sayfalar; *Kurun*, 26 Ağustos 1936, 1. sayfa; *Ulus*, 26 Ağustos 1936, 1., 5., 6., 7. sayfalar).

1932-1934, 1935 yılları arasındaki dili özleştirme çalışmaları bir çıkmaza doğru sürüklenince, Atatürk, “Güneş-Dil Teorisi”nden pratik bir maksatla da yararlanmak istemiştir. Mademki Türkçe öteki dillere de kaynaklık etmiş bir dildi; o hâlde dilimize girerek benimsenmiş ve Türkçeleşmiş olan yabancı asıllı sözlerin de artık dilden atılmasına gerek kalmamıştı (Korkmaz, 2007: 548).

İbrahim Necmi Dilmen'in kurultaydaki konuşmasından anlaşılan Türk dilinin esasında bütün dillerin kökeni olduğuydu; böylece özleştirme ve yeni kelime türetme gereği de ortadan kalkmış oluyordu:

İbrahim Necmi Dilmen:

Bütün kültür dillerinde ana kaynaklık eden ilkel monofonemik dilin hangi dil olması bahsine gelince Türk dil tezi, bunun özü ilkel Türk dili olduğu davasındadır...Türk tarih tezinin kardeşi olan Türk dil tezi işte bu metodla bütün ilim dünyasına dillerin ana kaynağı Türk dili olduğunu göstermektedir. Davamızın büyüklüğünü ve ağırlığını biliyoruz. Fakat bu, bizi ürkütüyor. Ölüm uçurumunun kenarından inanılmaz bir hamle ile kalkınarak ruhunun içindeki cevherle yeni varlığını dünyaya tanıtmış olan Atatürk Türkiyesinin ilim bahislerinde de şaşırtıcı büyük muvaffakiyetlere namzed olduğunu anlıyoruz. İşte bu inanla Güneş-Dil teorisini buradaki yerli ve yabancı dilcilerin önüne koyuyor, tenkidlerini ve muahazelerini emniyetle bekliyoruz. (Cumhuriyet, 26 Ağustos 1936, 7. sayfa)

Her ne kadar "Güneş-Dil Teorisi"nin resmen Üçüncü Türk Dil Kurultayı'nda 1936 yılında duyurulduğunu görsek de teorinin mimari Kvergic Türk Dil Kurumuna ve Atatürk'e bu tezini daha önce yollamıştı. Bu doğrultuda 1935 yılında yani teorinin duyurulduğu kurultaydan çok daha önce teori işlenmiş ve gazetelerde yer almıştı (Yıldızlı ve Pekacar, 2017). *Ulus* gazetesi 2 Kasım 1935 tarihinden itibaren "Ulus'un Dil Yazıları" başlığı altında kelimeleri "Güneş-Dil Teorisi"nin adını vermeden fakat teoriye göre etimoloji açıklamaları yayınlamaya başlamıştır, ancak 22 Kasım 1935 tarihli nüshasında teorinin adı açıkça yazılır (Yıldızlı ve Pekacar, 2017: 484).

Dil çalışmaları 1940 yılından sonra da devam etmiştir. Türkçe kökler ve ekler üzerine yapılan araştırmalar artmış, terim çalışmaları da öne çıkmıştır (İmer, 1976: 91). Ancak yazılı metinlerde yeni sözcüklerin yanı sıra eski şekillerin de kullanıldığı görülmektedir:

açış nutku ~ açış söylevi ~ açış demeci (Ölker, 2011: 120).

Öte yandan 1935 yılında yayınlanan *Türkçeden Osmanlıcaya Cep Kılavuzu*'nda ki bazı Türkçe kelimelerin 1945-1950 yıllarında henüz yazı diline yerleşemediği anlaşılmaktadır. Örneğin kılavuzda *mübalağa etmek* fiilinin karşılığı olan *abartmak* (TDK, 1935: 1) kelimesi, 1945-1950 yıllarında yazılı metinlerde tespit edilemezken *mübalağa etmek* (Ölker, 2011: 280) yaygın şekilde görülmektedir. *Miralayın* karşılığı olarak *albay* (TDK, 1935: 10) gösterilmiş ancak ikisi de 1945-1950 (Ölker, 2011: 126, 275) arasında yaygın şekilde yazılı metinlerde kullanılmıştır. *Hatıra* karşılığı olarak *anı* ve *andaç* önerilmiştir (TDK, 1935: 15). Ancak *anı* (2) (Ölker, 2011: 129) çok az görülürken *hatıra* (174) (Ölker, 2011: 211) çok yaygındır, *andaç* ise hiç yoktur. Yine de önerilen pek çok kelimenin epeyce kabul gördüğü anlaşılmakla birlikte, geçiş dönemi 1945-1950 yıllarında devam etmiştir.

1945 yılında *Türkçe Sözlük* basılır, 10 Ocak 1945'te Teşkilât-ı Esasiye Kanunu dönemin dil anlayışına uygun şekilde sadeleştirilerek Anayasa adını alır, dönemin gazetelerinde sayfa sayfa yeni Anayasa metni ve Türkçe terimleri yayınlanır. Manşetten de Anayasa'nın Türkçeleştirilmesi duyurulur:

Türkçe Anayasa Meclis'ten geçti. Büyük Millet Meclisi Anayasa kanununu Türkçeleştirmekle kendi tarihinde benzeri çok millî başarılarından birini daha sağlamıştır. (Ulus, 11 Ocak 1945, 1. sayfa)

Anayasa'da yabancı sözler Türkçeleşti. Meclis dün mevcudun ittifakile Şükrü Saracoğlu ve 222 arkadaşının teklifini kabul etti. Diğer kanunlarımız da Türkçeleştirilecek. (Son Posta, 11 İkincikânun 1945, 1. sayfa)

Ancak 14 Mayıs 1950 yılındaki hükümet değişikliği ile birlikte Türkçeleştirme faaliyetleri durmuştur. Anayasa, Teşkilat-ı Esasiye olarak eski şekliyle, o dönem Dışişleri Bakanı da olan Fuad Köprülü'nün de önerisiyle 24 Aralık 1952'de tekrar yürürlüğe girmiştir.

Eski Anayasa metni dün kabul olundu. Çünkü Millet Meclisi içtimanda uydurma Türkçenin aleyhinde bulunan milletvekilleriyle yeni Türkçeciler son bir defa ve şiddetle mücadele ettiler. (Cumhuriyet, 25 Aralık 1952, 1. sayfa)

Halide Edib Adıvar 17 Aralık 1952 tarihinde Meclisteki oturumda dilin kanunla değiştirilemeyeceğini belirterek eski dilde yazılmış Teşkilat-ı Esasiye'nin geri getirilmesini şu sözlerle savunmuştur:

Muhterem Sadri Maksudi "dil inkılâbı şapka inkılâbından daha büyüktür" demişlerdir. Başımızın üstüne ne koyarsak koyalım en mühim şey içindekidir. Maamafih bu da lüzumlu bir şeydi. Yalnız bir tabirlerine itiraz edeceğim. Dilde inkılâb olmamıştır. Zira dil tekemmül eder. Dilde inkılâb olmaz kanaatindeyim. (Cumhuriyet, 18 Aralık 1952, 7. sayfa)

Halide Edib bununla beraber uzviyette ani tekamüllerin tababetçe hastalık alameti telakki edildiğini ifade etti. Ve bundan sonra Dil Kurumu'nun neşrettiği beyannameye cevablar verdi. Beyannamede ömürlerini tamamlamış kelimelerin kanunun metnine tekrar alınması dilimizin gelişmesini engellemek sayılıyordu. Halide Edib: Acaba Dil Kurumu ömürlerini tamamlamış kelimelerin hangisi olduğunu hangi muhakemeye, hangi ölçüye dayanarak tespit ediyor? Dedi. (Cumhuriyet, 18 Aralık 1952, 7. sayfa)

Hamdullah Suphi Tanrıöver, 24 Aralık 1952'de Mecliste Anayasa'nın yürürlükteki metninin kaldırılması ile dilin ahenginin de kurtarılmış olacağını söylediği eski şekli savunduğu uzunca bir konuşma yapar. İmer 1950-1960 yılları arasındaki basın dili üzerine yaptığı bir incelemede Türkçeleştirme faaliyetlerinin duraksayarak geriye döndüğünü, yazılı dildeki yabancı kelime sayısının arttığını belirtmektedir (İmer, 1973).

Siyasi ortama, değişen politikalara göre dil anlayışının ve çalışmaların yön değiştirdiği de görülmektedir. Öyle ki 1951-1960 arasında Türk Dil Kurumuna bütçeden ayrılan ödenek dahi kesilmiştir. 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra

da tüm çalışmalar 1950 öncesine dönüş yapmış, Kurumun 11-15 Temmuz 1960 tarihli dokuzuncu kurultayda Türkçe ezana dönüş ve *Kur'an*'ın Türkçeye tercümesi kararı alınmıştır. Ancak 8-12 Temmuz 1963 tarihli onuncu kurultay delegelerin katılmaması nedeniyle ilk gün toplanamamış sonraki güne ertelenmiştir. Kurultayların 1950 öncesindeki gibi şaşaalı bir şekilde gazetelerde yer almayı, siyaseten azalmış bir ilgi görüntüsü daha tarafsız ve ayakları yere sağlam basan dil çalışmalarının ortaya çıkmasını sağlamış olmalıdır ki bu dönem “Olgunlaşma ve Etkinlik Dönemi (1962-1972)” olarak da nitelendirilmiştir (TDK, 1972: 113)

Dile bu yıllardan itibaren yerleşmeye başlayan Kurum merkezli birçok kelimenin düşünce, yayın, sanat, kültür ve eğitim dünyası kanalıyla toplumun çoğunluğunca kullanılmaya başlanmasının temelinde bu dönemin ilk beş yılında Türk Dil Kurumu'nun dil kararlarının ve uygulamalarının etkisi söz konusu olmuştur. (Dağtekin, 2022: 113)

Ancak Cumhuriyet'in ilk yıllarında 'eğitim', 'modernleşme' ve 'uluslaşma' amacıyla başlatılan dilde reform hareketi 1960'larda tamamen ideolojik bir mesele olarak algılanır. Bu dönem dil tartışmaları daha ziyade, özleştirmeciliği savunan Türk Dili dergisi, Ulus ve Cumhuriyet gazeteleri ile ona muhalif Hisar, Türk Kültürü, Kubbealtı Akademi Mecmuası ile Son Havadis ve Tercüman gazeteleri yazarları arasında yaşanmıştır. Bu yıllar üslupların karşılıklı olarak sertleşmeye başladığı yıllardır. (Özcan Gönül, 2011: 1161)

1960 sonrasında Türkçeleştirme ve sadeleştirme çalışmaları devam etmiş, Türk Dil Kurumu yayınlarıyla faaliyetlerini yürütmüştür. Ancak 1970 ve 1980'li yıllarda yaşanan siyasi olaylar ve kutuplaşmalar Türkçe üzerinde yapılan çalışmaları etkilediği gibi toplumun konuştuğu ve yazdığı Türkçeye de sirayet etmişti.

1970'li yıllarda terim çalışmaları ağırlık kazanır. Türk Dil Kurumunun kurduğu komisyon tarafından türetilen yeni kelimeler *Türk Dili* dergisinde yayınlanır. Ancak türetilen kelimeler uydurmacılık tepkisiyle karşılaşır (Coşar, 2002). 1970'lerde yayınlanan *Osmanlıca-Türkçe-Uydurmaca* (Peyami Safa 1970), *Türkçemiz ve Uydurmacılık* (Faruk Kadri Timurtaş 1977), *Uydurma Olan ve Olmayan Yeni Kelimeler Sözlüğü* (Faruk Kadri Timurtaş 1979) gibi çalışmalarla Türkçeleştirme çalışmalarında yanlışlar yapıldığı ileri sürülmüştür. Türk Dili Dergisi üzerinden de uydurmacılık, yaşayan Türkçecilik, tasfiyecilik/özleşme tartışmalarını görmekteyiz. Bu konuda Millî Eğitim Bakanlığının eleştirildiği yazı da dikkati çekmektedir:

Millî Eğitim Bakanlığı “dilde aşırılıklardan kaçınılmasını” isteyen bir genelge yayınladı. Türkçe ve yazın öğretmenlerinden mektuplar alıyoruz bu konuda. Dilimizin gelişme ve özleşmesine karşı çıkan bu genelgeyi eleştiriyor ve öz Türkçenin yolunu hiçbir gücün tıkayamayacağını belirtiyorlar. (Özdemir, 1976: 78)

Nitekim *Cumhuriyet* gazetesinin 5 Ocak 1977 tarihli baskısında da Türk Dil Kurumunun hazırladığı bir rapor söz konusu edilmiştir:

Ismarlama ders kitapları, kendileri hangi kavramın ardına saklanırsa saklansınlar, açıkça ortaya çıkan zararlı amaçlarının ürünüdür ve pek çok yanlışlarla doludur. Bu raporumuzun önceki bölümlerinde incelenerek ayrıntıyla ortaya konulduğu üzere, bu kitaplarda Cumhuriyetimizin değerler dizisine karşı çıkılmakta, anadilimiz yerilmekte, onun yerine Osmanlıcanın egemen kılınması istenilmektedir. (Cumhuriyet, 5 Ocak 1977, s. 6)

1970'lerde oluşturulan koalisyon hükümetlerinin özellikleri, kısa ömürlü, ideolojik olarak uyumsuz, siyasal şiddeti ve terörü kontrol altına alamayan bir görünüm arz etmektedir (Gökçen, 2020: 249) Dolayısıyla toplumdaki sağ-sol çatışması dil üzerinden de yürütülmüştür. Tüm bu dil tartışmaları ve yazılar da bahsi geçen çatışmaya bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Siyasal atmosfer dili daima etkilemiştir.

Nitekim 12 Eylül 1980 darbesi sonrasında, 1982 yılında, Türk Dil Kurumu ve Türk Tarih Kurumu bir Anayasa kuruluşu olan Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu çatısı altına alınmıştır. Siyasal kutuplaşma Türkçe üzerinden, bu tarihten sonra şiddeti azalarak da olsa, devam etmiştir. Öyle ki TRT'de *adıl, anı, anımsamak, aymazlık, budunbilim, belirteç, etkin, öykü, özgün, özgür, söylev, sözel, tanrısal, tekdüze, tümce, tüze, ulus, ulusal, usa vurmak, yasal, yontucu, zorunlu* gibi kelimelerin olduğu 205 kelime yasaklanır (*Cumhuriyet*, 26 Şubat 1985, 7. sayfa). Türk aydınları arasındaki ayrışmanın bir aracı da dil olmuştur. Sağ ya da sol dünya görüşünü benimsemiş olmasına göre kişilerin kullanmaları gereken sözcükler kesin olarak belirlenmiştir. Bu satırların yazarı ben dahi henüz ortaokul yıllarında kime "Günaydın öğretmenim!" kime "Hayırlı sabahlar hocam!" demem gerektiğini öğrenmiştim.

Dil canlı olmanın da ötesinde sürekli değişen bir varlıktır. Türkçenin geçirdiği tarihî süreçten de anlaşılıyor ki bu değişim sürekli olmuştur. Sosyal-siyasal ve tarihî olayların bütünü dilimizi daima etkilemiştir. Bugün *Güncel Türkçe Sözlük*'te bulunsa bile yazılı Türkçeyi tarayan sıklık sözlükleri incelendiğinde pek çok eski kelimenin kullanılmaz olduğu, yeni kelimelerin benimsendiği ve yaygınlaştığı görülmektedir: Örneğin *bilahare* 1945-1950 yıllarında dilde son derece yaygınken (Ölker, 2011: 148), 1975-1980 yıllarında unutulma düzeyine yaklaşmış (Çal, 2015: 553); 1995-2000 (Göz, 2003) ve 2014 (Tezcan Aksu, Adalı, 2018) yıllarında yazılı dilde tespit edilememiş, sözcük yazılı dilde terkedilmiştir. Yine *cenup* sözcüğü 1945-1950 yıllarında *güney*in yanı sıra yaygın şekilde kullanılırken 1975'te, 1995'te, 2014'te yazılı kaynaklarda yok olmuştur. Her hâlükârda bakış açısı nereden ve nasıl olursa olsun bilim insanlarımızı ve aydınlarımızı Türkçenin bugünkü durumu için, başta ülkemizin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk'e olmak üzere, şükran borçluyuz. Tüm çabaları Türkçeyi bugüne ulaştırmak içindi.

Teknoloji çağında hem yazılı, görsel-işitsel kaynaklara ulaşımın hem de iletişimin kolaylaşması; bilim ve teknolojinin getirdiği kolaylıklar, Türkçedeki değişimi devam ettireceği gibi onun dünyaya açılmasını ve yayılmasını da sağlayacaktır.

Bugün Türkçenin dünyaya açılan önemli kapılarından biri dizi film sektörü olmuştur. Dünyaya satılan Türk dizileri yabancıların Türkçeyi öğrenme arzusu duymasını sağlamaktadır. “Türk dizilerinin tercih edilen yapımlar olması neticesinde Balkanlardan, Orta Doğu’ya, Asya’dan Latin Amerika’ya varana kadar dizi ihracatı gerçekleşmeye başlamıştır... Pek çok ülkede dublajsız ve alt yazılı olarak yayınlanan Türk dizileri izleyicilerin bu sayede Türkçe öğrenimine katkıda bulunmaktadır” (Hancığaz, Hülür, 2021: 726-727). Bu konuda Yunus Emre Enstitüsü ile Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) ortaklığında bir saha araştırması yapılmış ve oldukça detaylı bir rapor ortaya konmuştur (Barut, 2022). Saha araştırması sonucunda, kitlelerin büyük bir çoğunluğunun (% 81.8) Türk dizilerini, Türkçe kurslarına/öğrenmeye aktif olarak başlamadan önce izledikleri tespit edilmiştir (Barut, 2022: 59). Nitekim bugün Amerika’dan Afrika’ya Avrupa’dan Arap yarımadasına kadar Türk oyuncular, takip edilen dizileri nedeniyle oralara davet ediliyor; bölge halkları onlara büyük ilgi gösteriyor; Türkçe cümleler kuran, onlarla Türkçe konuşmaya çalışan insanları gördükçe yaşadıkları şaşkınlığı gazetelerde, televizyonlarda ifade ediyorlar.

Yunus Emre Enstitüsünün yurtdışındaki merkezleri, yine yurtdışındaki üniversitelerin Türkoloji bölümleri hem dilimizi öğretme hem de kültürümüzü tanıtmaya imkânı vermektedir. Yunus Emre Enstitüsünün Türkçe Öğretim Portalı, sağladığı çevrim içi ve çevrim dışı uzaktan eğitim imkânıyla yabancılar 7/24 Türkçe öğretimini mümkün kılmaktadır.

Türk Dil Kurumu, başta 1932 yılından beri 4 yılda bir yapılan Uluslararası Türk Dili Kurultayı olmak üzere, düzenlediği bilimsel etkinliklerle; sanal ortamdan erişilebilir sözlükleriyle, ulusal ve uluslararası bilimsel yayınlarıyla gerek sıradan vatandaşa ve öğrencilere gerekse tüm dünyadaki bilim insanlarına ulaşmaktadır. Kurum bugün üniversitelerdeki bilim insanlarıyla işbirliği içerisinde, kol ve komisyonların denetiminde, yayınladığı çalışmalarla akademik düzeyde Türk diline desteğini sürdürmenin yanı sıra yabancı dil sözlükleriyle de Türkçenin yabancılar için öğretimine katkı sunmaktadır. Türkçe-Gürcüce, Türkçe-İbranice, Türkçe-Urduca, Türkçe-Çerkezce, Türkçe-Hırvatça, Türkçe-Makedonca, Türkçe-Almanca, Türkçe-Bulgarca, Türkçe-Boşnakça, Türkçe-İtalyanca, Türkçe-Sırpça, Türkçe-Hindî, Türkçe-Rumence, Türkçe-Moğolca sözlüklerin yanı sıra tarihî ve çağdaş Türk lehçeleri sözlükleri ve bilimsel çalışmalarla Türkçenin yolunu aydınlatmaya devam etmektedir.

Millî Eğitim Bakanlığı vasıtasıyla yurtdışındaki Büyükelçilik/Başkonsolosluk nezdindeki Türk kültür merkezlerinde Türkiye’den görevlendirilen öğretmenler tarafından yabancılar için Türkçe dersleri verilmektedir.

Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB), üniversitelerin Türkçe öğretim merkezleri (TÖMER), Türkiye’de eğitim gören uluslararası öğrencilere Türkçe öğretmektedir.

Bugün, Türkçe siyasi-ideolojik kamplaşmalardan sıyrılmış, arkasındaki devlet gücüyle varlığını pekiştirmiş ve dünyaya açılmış olarak Cumhuriyet’in 100. yılına ulaşmıştır, kutlu olsun, daim olsun.

Kaynaklar

Bal, Mehmet Suat, “Moğol İstilasından Sonra Türkiye Selçuklu Devleti İçinde Çıkan Türkmen (Oğuz) İsyanları (1243-1262)”, *KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2/2, 2005, s. 60-68.

Barut, Mehmet, *Türk Dizileri ve Türkçe, Türk Dizilerinin Türkçeye ve Türk Kültürüne Yakınlaştırıcı Etkisi, Saha Araştırması*, Yunus Emre Enstitüsü Yayınları, Ankara 2022.

Baş, Özlem, Temizyürek, Fahri, “Cumhuriyet Dönemi Türk Dili Politikaları”, *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 29, 2022, 88-100.

Bayar, Nevnihal, “Cumhuriyet Dönemi Dil Çalışmaları”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 60, 2014, 95-110.

Bayar, Nevnihal, *Açıklamalı Yeni Kelimeler Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara 2006.

Berkes, Niyazi, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Haz.: Ahmet Kuyaş, YKY, İstanbul 2002.

Coşar, Asiye Mevhibe, “Cumhuriyet Dönemi Dil Hareketleri ve Dil Tartışmaları”, *Türkler Ansiklopedisi*, C 18, 105-121, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

Çal, Ahmet (2015). “1975-1980 Yıllarındaki Siyasi Gazetelerde Türkçenin Kullanımı”, Selçuk Üniversitesi, SBE, Türk Dili Bilim Dalı Doktora Tezi, Konya 2015.

Dağtekin, Fuat, *Türkiye’de Dil Tartışmaları (1950-1983)*, Dün Bugün Yarın Yayınları, İstanbul 2022.

Develi, Hayati, “Eski Türkiye Türkçesi Ağızlarının Sınıflandırılması”, *Turkish Studies*, S 3/3, 2008, s. 212-230.

Erdem, Mehmet Dursun, “Ağızlardan etkilenme derecelerine göre Osmanlı ve Eski Anadolu Türkçesi Metinleri ve Bu Metinlerin Diline Kaynaklık Eden Ağızlar”, *İlmî Araştırmalar*, S 22, 2006, s. 83-110.

Gökçen, Salim, “İki Darbe Arası Türk Demokrasisi (1961-1980)”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S 67, 2020, s. 241-264.

Göz, İlyas, *Yazılı Türkçenin Kelime Sıklığı Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2003.

Hancıgaz, Erhan, Hülür, Himmet (2021). “Kültürel Diplomasi Örneği Olarak Türk Dizileri”, *International CEO (Communication, Economics, Organization) Social, Sciences Congress, Proceedings e-Book*, 19-21 August, 2021, Georgia, 723-729.

İlimli Usul, Dilber, “İlhanlı Döneminde Uygurlar”, Selçuk Üniversitesi SBE, Tarih ABD Doktora Tezi, Konya 2016.

İmer, Kâmile, “Türk Yazı Dilinde Dil Devriminin Başlangıcından 1965 Yılı Sonuna Kadar Özleşme Üzerine Sayıma Dayanan Bir Araştırma”, *Ankara Üniversitesi Türko- loji Dergisi*, 5/1, 1973, s. 179-190.

İmer, Kâmile, *Dilde Gelişme ve Değişme Açısından Türk Dil Devrimi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1976.

İnuğur, Nuri, *Basın ve Yayın Tarihi*, DER Yayınları, İstanbul 2005.

İpşirli, Mehmet, Ahmed Cevdet Paşa, *Târîh-i Cevdet I. Cilt*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2018.

Karadağ, Seher, "Islam, Literature and Society in Mongol Anatolia, A. C. S. Peacock -Kitap İncelemesi-", *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 5/10, 2023, s. 887-890.

Keklik, Ebubekir, "Bilinmeyen Bir Teşebbüs: Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde Halk Ağzından Türkçe Söz Derleme Çalışmaları", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S 56, 2022, s. 265-287.

Korkmaz, Zeynep, "Cumhuriyet Döneminde Dil Anlayışı", *Türk Dili Üzerine Araştırmalar III*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2007, s. 507-573.

Merçil, Erdoğan (2000). "Türkiye Selçukluları Devrinde Türkçenin Resmi Dil Olmasını Kim Kabul Etti", *Bellekten*, 64/239, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s. 51-58.

Merçil, Erdoğan, *Selçuklular (Makaleler)*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2008.

Mutlu, Hasan Hüseyin, Ayrancı, Bilge, "Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Geçmişten Günümüze Süregelen Problemler", *The Journal of International Lingual Social and Educational Sciences*, 3/2, 2017, s. 66-74.

Ölker, Gökhan, *Yazılı Türkçenin Kelime Sıklığı Sözlüğü (1945-1950 Arası)*, Kömen Yayınları, Konya 2011.

Ölker, Perihan, "Cerîde-i Havâdis ve Hakâyıku'l-Vekâyî Gazetelerinde Türk Dili İle İlgili İki Yazı", *Turkish Studies*, 8/9, 2013, s. 2021-2033.

Özcan Gönülal, Yasemin, "Dil-Toplum İlişkisi Açısından Türkiye'de 1940 Sonrası Dil Tartışmaları Üzerine Bir Değerlendirme", *Turkish Studies*, 6/1, 2011, s. 1155-1166.

Özdemir, Emin, "Değıniler-Düzeltiler: Kim Dinler Genelgeyi", *Türk Dili*, S 293, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1976, s. 77-78.

Özdemir, Mehmet, Süğümlü, Üzeyir, "Dilde Sadeleşme ve Dil Akademisi Tartışmaları: Türk Dili Dergisi (1976)", *Turkish Studies*, 8/9, 2013, s. 2269-2295.

Şimşir, Bilâl N., *Türk Yazı Devrimi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2008.

TDK, *Türk Dil Kurumunun 40 Yılı*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1972.

Tezcan Aksu, Belgin, Adalı, Eşref, *Çağdaş Türkçenin Sıklık Sözlüğü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2018.

Uşaklıgil, Halid Ziya, *Kırk Yıl*, Haz.: Nur Özmel Akın, Özgür Yayınları, İstanbul 2008.

Woodhead, Christine, "Ottoman İnşa and The Art of Letter-Writing Influences upon The Career of The Nişancı and Prose Stylist Okçuzade (d. 1630)", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, VII-VIII, 1988, s. 143-159.

Yıldızlı, Muhammed Emin, Pekacar, Çetin, "Güneş Dil Teorisinin Gelişim Süreci", *IV. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu*, 26-28 Nisan 2017, Niğde 2017, s. 483-489.

Yinanç, Mükrimin Halil, *İbni Bîbî, Selçuknâme*, Haz.: Refet Yinanç, Ömer Özkan, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2015.